

สภาพปัจจุบัน ปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์สืบทอด “โขน”
ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
Current Condition, Problems, and Conservation and Inheritance
Guidelines for “Khon” among Children and Youth in
Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

อัจฉราพรรณ กันสุขะ¹ ปิยะ มือนันต์^{2*} และสุพินดา เพชรา³
Ajcharapun Kunsuya¹ Piya Mee-Anunt^{2*} and Supinda Petchara³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหาการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” และ (2) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และสืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 5 คน ประกอบด้วย (1) ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโขนและผู้เชี่ยวชาญด้านโขน 2 คน (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้โขน 3 คน เครื่องมือในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพปัจจุบัน และปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ได้มีการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟู ผ่านเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ อาทิ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ กระทรวงวัฒนธรรม จังหวัดร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และหน่วยงานสถาบันการศึกษา เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง ร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผลิตภัณฑ์และจัดการเรียนการสอนด้านการแสดงโขน และสถาบันการศึกษา ส่งนักเรียนร่วมโชว์และแสดงในงานต่าง ๆ ส่วนปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” พบว่า (1) การขาดแคลนบุคลากรเฉพาะทาง (2) การแสดงโขนในแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายสูง (3) โขนถูกสร้างให้เข้าถึงยาก น่ากลัว (4) ปัญหาอื่น ๆ เช่น ผู้บริหาร หรือครูผู้สอน ที่รับผิดชอบเรื่องโขน เกษียณอายุราชการ หรือโยกย้าย ส่งผลต่อการสานต่องานและกิจกรรมด้านโขนในโรงเรียน เป็นต้น 2) แนวทางการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” สำหรับเด็กและเยาวชน พบว่า (1) ควรออกแบบบูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน เช่น บรรจุวิชาโขนเป็นวิชาเลือกหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในหลักสูตรการศึกษา จัดกิจกรรมค่ายโขนสำหรับเยาวชน และสอดแทรกบูรณาการเนื้อหาโขนในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ (2) จัดตั้งชมรม ชุมนุมหรือค่ายโขนในโรงเรียน (3) จัดทำแหล่งเรียนรู้ หรือสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับโขนในรูปแบบสื่อดิจิทัลและมัลติมีเดียที่น่าสนใจ

¹ สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Department of Elementary, Faculty of Education, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

E-mail : Kajcharapun@aru.ac.th

^{2*} สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Department of Social Studies, Faculty of Education, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

E-mail : Piyatogether2516@gmail.com

³ สาขาวิชาคณิตศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Department of Mathematics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

E-mail : psupinda@aru.ac.th

*Corresponding author

และ(4) การสนับสนุนจากผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยสร้างความตระหนักรู้และสืบทอดศิลปะโขนไปสู่เด็กและเยาวชนรุ่นต่อไป

คำสำคัญ : การอนุรักษ์สืบทอด โขน เด็กและเยาวชน

Abstract

This research aimed to 1) examine the current status and challenges in the conservation and inheritance of Khon; and 2) explore guidelines for conserving and transmitting Khon among children and youth in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The study employed a qualitative research approach, utilizing document analysis and in-depth interviews with five key informants: (1) two local master teachers and experts in Khon, and (2) three scholars specializing in the history of Khon performance. The research instrument was a semi-structured interview form, and the data were analysed using a content analysis approach. The findings indicated that (1) The current condition and challenges of Khon conservation and inheritance involve ongoing efforts to promote, preserve, and revitalise Khon through collaborative networks among government agencies, the private sector, and local educational institutions. Organizations such as the Support Foundation, the Ministry of Culture, provincial authorities, and the Office of Tourism and Sports in Phra Nakhon Si Ayutthaya, along with academic institutions like Ang Thong College of Dramatic Arts and the Buditpatanasilpa Institute, have played crucial roles in producing graduates and organising Khon-related education and performances. However, several problems persist, including: (1) shortage of specialised personnel, (2) the high cost of Khon performances, (3) the perception that Khon has been inaccessible or intimidating, and (4) other issues like the retirement, relocation of teachers, and administrators responsible for Khon activities in schools; and (2) Guidelines for conserving and inheriting Khon among children and youth have included (1) integrating Khon into school curricula as elective courses or co-curricular activities, organizing youth Khon camps, and incorporating Khon content into various academic subjects; (2) establishing Khon clubs or activity groups in schools; (3) Developing engaging digital and multimedia learning resources related to Khon; and (4) Promoting support from parents, communities, and relevant organizations to raise awareness and ensure the intergenerational transmission of Khon.

Keywords: Conservation and Inheritance, Khon, Children and Youth

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย

โขนเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและทรงคุณค่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอด โขนไม่เพียงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาและจริยธรรมของสังคมไทยผ่านตัวละครและเนื้อหาที่แฝงคติธรรม องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศขึ้นทะเบียน "โขน" เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติเมื่อปี พ.ศ. 2561 โดยระบุว่าโขนไทยเป็นการแสดงที่รวมองค์ประกอบของดนตรี วรรณกรรม นาฏศิลป์ งานฝีมือ และพิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกันอย่างวิจิตร (United

Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2024) นับเป็นการยืนยันถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและศิลปะของโขนในระดับนานาชาติ

ในบริบทของประเทศไทย โดยเฉพาะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองประวัติศาสตร์และแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรม โขนยังคงเป็นกิจกรรมที่ได้รับการส่งเสริมผ่านเวทีการแสดงในโรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมวัฒนธรรมวินิตที่จัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567) นอกจากนี้ ยังมีความพยายามจากภาครัฐในการประชาสัมพันธ์โขนในระดับนานาชาติ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand) ได้จัดกิจกรรมเผยแพร่ศิลปะโขนผ่านสื่อออนไลน์ และสื่อประชาสัมพันธ์ระดับโลก เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจในหมู่นักท่องเที่ยวต่างชาติ รวมถึงสนับสนุนการจัดแสดงโขนในแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ เช่น พระบรมมหาราชวัง และพิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้โขนไม่เพียงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือส่งเสริม Soft Power ของประเทศไทยในระดับสากล (Tourism Authority of Thailand, 2022)

ทั้งนี้การแสดงโขนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบันก็เริ่มจางหายไปด้วยสภาพสังคมและค่านิยมของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออิทธิพลตะวันตกแพร่หลายเข้ามาและมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ทศนคติและค่านิยมของเยาวชนคนรุ่นใหม่ในทุก ๆ ด้าน ที่สำคัญยิ่งคือศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย เมื่อโลกเชื่อมโยงกันมากขึ้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามาใกล้ชิดกันมากขึ้น ชุมชนท้องถิ่นเสี่ยงที่จะสูญเสียองค์ประกอบสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและเป็นเรื่องยากที่จะให้เยาวชนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษไว้ได้ (อินทิรา พงษ์นาค, 2566) นอกจากนี้การเรียนโขนจำเป็นต้องอาศัยครูผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนน้อยลงและยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร อุปกรณ์ และงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ทำให้การส่งเสริมและสืบทอดโขนในบางพื้นที่ยังขาดความต่อเนื่อง ดังนั้น การจะรักษาคุณค่าวัฒนธรรมที่ดี อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีกระบวนการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน เพื่อให้เด็กและเยาวชน มีความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริงให้มีเจตคติและพฤติกรรมที่ดีงาม สามารถ อนุรักษ์ สร้างสรรค์ สืบสานวัฒนธรรม และประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ให้สามารถคิด จินตนาการ วิเคราะห์สถานการณ์ และหาวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่ามรดกวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงรากเหง้าของความเป็นไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559; อินทิรา พงษ์นาค, 2566; Dimitropoulos et al., 2018)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมโขนในเด็กและเยาวชน พบหลากหลายแนวทาง ดังงานวิจัยของ ใจบุญ แยมยิ้ม (2565) พบว่า การส่งเสริมโขนในเด็กและเยาวชนสามารถทำได้โดยการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมโขนในชุมชน ร่วมกับคณะครูักโขนที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการแสดงจริง ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนี้จะช่วยสร้างแรงจูงใจและต่อยอดความรู้สู่ระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การฝึกซ้อมและแสดงจริงยังช่วยส่งเสริมคุณลักษณะด้านระเบียบวินัย ความอดทน และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ขณะเดียวกันงานวิจัยของ อมรา กล้าเจริญ และคณะ (2561) ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการอนุรักษ์โขน โดยเฉพาะในรูปแบบที่เยาวชนเข้าถึงง่าย เช่น สื่อวิดีโอ 3 มิติ แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ และแอปพลิเคชันที่จำลองบทบาทในการแสดงโขน ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนสามารถเรียนรู้และฝึกฝนโขนได้อย่างสนุกสนานและทันสมัย นอกจากนี้วรรณกรรมเยาวชนเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับโขนซึ่งเป็นกลวิธีที่มีประสิทธิภาพ ดังเช่น สารคดีเชิงสร้างสรรค์ "วัยใสหัวใจโขน" สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของโขนอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านประวัติ ความหมาย คุณค่า และการสืบทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะในรูปแบบของสารนิยายที่สอดแทรกการสนทนาและประสบการณ์ของตัวละครเยาวชน ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและเห็นภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับองค์ประกอบของโขน นอกจากนี้ยังสะท้อนความสำคัญของการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และครูผู้สอนในการส่งเสริมและสืบทอดโขนในกลุ่มเยาวชนได้อย่างชัดเจน (ศิริลักษณ์ บัตรประโคน, 2558) แนวโน้มเหล่านี้สะท้อนว่า การอนุรักษ์โขนไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการฝึกฝนท่ารำหรือคำพากย์เท่านั้น แต่ควรครอบคลุมถึงการสร้าง

บริบทการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละวัย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ต้องการการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการมีส่วนร่วม

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จะนำเสนอสภาพปัจจุบัน และปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และสืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อส่งเสริม อนุรักษ์ และสืบทอด ปลุกจิตสำนึกเด็กและเยาวชนให้เห็นคุณค่าของการแสดงโขน และช่วยกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่านี้ต่อไป

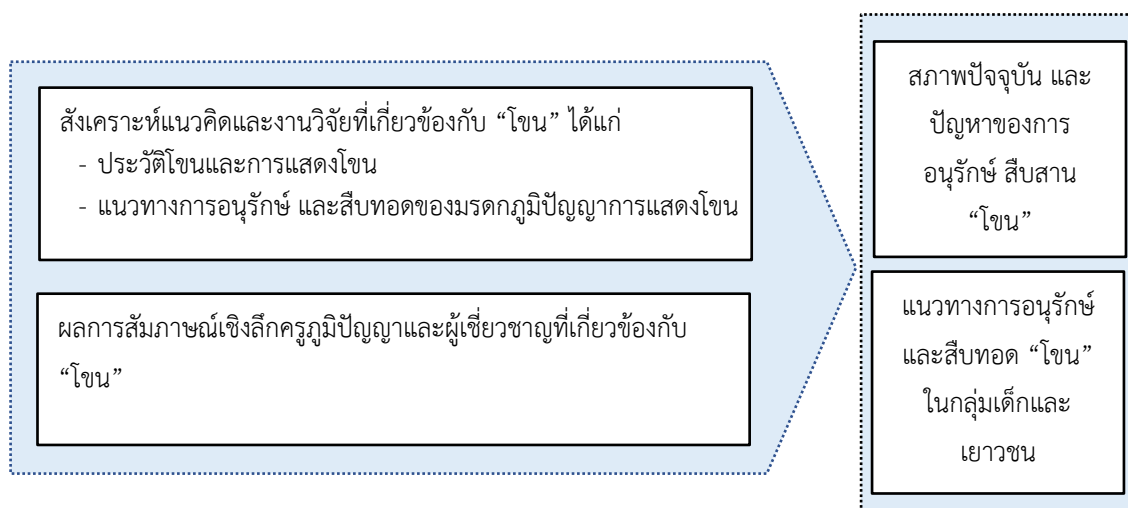
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และสืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย และกรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิด การสัมภาษณ์เชิงลึกครูภูมิปัญญาและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับ “โขน” โดยทบทวนวรรณกรรม ศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติโขนและการแสดงโขนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แนวคิดมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) (UNESCO, 2003) และผลการสัมภาษณ์เชิงลึกครูภูมิปัญญาและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับ “โขน” แล้วนำมากำหนดกรอบแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

2. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการศึกษาข้อมูลดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ บทความวิจัย บทความวิชาการ ข้อมูลจากการจัดแสดงอาคารเรียน-รู้-เรื่อง โขน แหล่งเรียนรู้โขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เกี่ยวกับประวัติโขนและการแสดงโขนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การสืบทอดของมรดกภูมิปัญญาการแสดงโขนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประกอบด้วย (1) ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโขนและผู้เชี่ยวชาญด้านโขน (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้โขน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีภูมิรู้ด้านประวัติความเป็นมา และด้านการแสดงโขน โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลและการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาค้างนี้ ประกอบด้วย (1) ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโขนและผู้เชี่ยวชาญด้านโขน (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้โขน จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ มีภูมิรู้ด้านประวัติความเป็นมา และด้านการแสดงโขน โดยกำหนดขอบเขตของการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักโดยคำนึงถึงผู้ที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาทั้งหมด 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโขนกรุงเทพฯ ผู้เชี่ยวชาญด้านโขน ในมิติประวัติความเป็นมา และการแสดงโขน เป็นผู้มีประสบการณ์ มีภูมิรู้ด้านประวัติความเป็นมา และด้านการแสดงโขนไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 2 คน และกลุ่มที่ 2 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้โขน ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ นาฏศิลป์ ทศนศิลป์ และมีประสบการณ์การสอนโขนในสถาบันการศึกษามากกว่า 5 ปี จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่มีการจัดเตรียมประเด็นหลัก ประเด็นรอง และวางแผนการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ได้ประเด็นตามกรอบการศึกษา และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้พิจารณาให้คำแนะนำและปรับปรุงเพื่อตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา โดยตัดข้อคำถามที่มีความซ้ำซ้อน และปรับการใช้สำนวนภาษาให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แล้วปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพกับผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยตนเอง โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ แล้วถอดเทปแบบคำต่อคำเพื่อนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป โดยทุกครั้งที่มีการบันทึกเสียง หรือถ่ายภาพ ผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้ง โดยระหว่างเก็บข้อมูลได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกันจนกว่าข้อมูลอิ่มตัว

การวิเคราะห์และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยมีการจัดบันทึกข้อมูลและถอดเทปเสียงสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ จัดพิมพ์เป็นไฟล์ข้อมูล โดยมีกระบวนการวิเคราะห์ 4 ขั้นตอน ได้แก่ (1) อ่านข้อความที่ได้จากการถอดเทปเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ตรวจสอบข้อมูลหลาย ๆ ครั้งเพื่อให้ซึมซับ เข้าใจในข้อมูล (2) เขียนสรุปย่อข้อความ ตั้งโครงสร้างของข้อมูลไว้เพื่อย้อนกลับมาอ่านข้อความสามารถทำให้เข้าใจได้รวดเร็ว ไม่ต้องอ่านใหม่ทั้งหมด เพื่อกำหนดประเด็น (Theme) (3) สร้างรหัสข้อมูล (Coding) และอ่านซ้ำโดยเก็บรายละเอียดข้อมูลเพื่อจำแนกหน่วยของข้อมูล หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ทำการจัดหน่วยของข้อมูลที่สอดคล้องจากผู้ให้ข้อมูลเข้าเป็นหมวดหมู่ จัดกลุ่มจำแนกข้อสรุปเป็นชุดย่อย และ (4) ตีความข้อมูลและศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงทำการค้นหาประเด็นที่สำคัญโดยการแยกข้อความที่เหมือนกัน และแตกต่างกันโดยตรวจสอบความเชื่อมโยงกับประเด็นหลัก และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Data Triangulation) และวิธียืนยันความถูกต้องของข้อมูล (Member Checking) โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละขั้นตอนเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล

3. สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน และแนวทางการอนุรักษ์สืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. สภาพปัจจุบัน และปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สภาพปัจจุบันของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัจจุบันการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาในมิติต่าง ๆ โดยจัดกิจกรรม การแสดงศิลปวัฒนธรรม ผ่านเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ เครือข่ายสถาบันการศึกษา ร่วมมือกันส่งเสริมอนุรักษ์ และร่วมสืบสาน อาทิ

1) หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ

1.1 มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โดยมีแหล่งเรียนรู้เรื่องนาฏกรรมโขนของมูลนิธิศิลปาชีพฯ คือ อาคาร-เรียน-รู้ เรื่องโขน ตั้งอยู่ ต.เกาะเกิด อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้โขนพระราชทาน ประกอบด้วยผลงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการแสดงโขน เป็นฉาก เครื่องประกอบฉาก หัวโขน ตลอดจนความรู้เรื่องโขน

1.2 กระทรวงวัฒนธรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจังหวัด ส่งเสริมการแสดงศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ โขน ลิเก ลำตัด เพลงพื้นบ้าน ดนตรีร่วมสมัย การสาธิตและจำหน่ายอาหารพื้นถิ่นของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาทิ การจัดแสดง “มหกรรมโขน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ” เทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ ลานวัฒนธรรมมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา “มหกรรมโขนแห่งสยาม” ให้ชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติ ได้ชมการแสดงโขน เป็นนาฏกรรมที่ทรงคุณค่าของประเทศ เป็นต้น

1.3 จังหวัดร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่งเสริมการจัดงานเทศกาลโขนกรุงศรี ณ ลานหลังวัดมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยภายในงานจัดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ศิลปะวัฒนธรรม เทศกาลโขนกรุงศรี ชมการแสดงโขนไทย การแสดงศิลปวัฒนธรรม นิทรรศการโขนไทย จัดขึ้นเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรม และกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของจังหวัด และให้เชื่อมโยงการท่องเที่ยวภาคกลาง เชื่อมโยงถึงการท่องเที่ยวภาคกลางคืน เป็นต้น

2) สถาบันการศึกษา

2.1 วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง ร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผลิตบัณฑิตและจัดการเรียนการสอนทางด้านนาฏศิลป์ ดนตรี คีตศิลป์ และช่างศิลป์เป็นผู้ผลิตนักแสดงโขน ศิลปิน นักวิชาการอิสระ และครูสอนนาฏศิลป์ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการแสดงโขนไปสู่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนให้เป็นผู้อนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขนได้

2.2 สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ส่งเสริมการแสดงโขนของเยาวชน อาทิ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ผ่านกิจกรรมชุมนุม และชมรมเยาวชนคนใจโขน โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ส่งเสริมการแสดงโขน และศิลปะโขน โรงเรียนประตูลี้ ส่งเสริมการแสดงโขน โดยมีชมรมโขนประตูลี้ และส่งนักเรียนร่วมโชว์และแสดงในงานสำคัญต่าง ๆ โรงเรียนวัดโคกช้าง (ราษฎร์บำรุง) ส่งเสริมการแสดงด้านโขน และส่งนักเรียนร่วมโชว์และแสดงในงานต่าง ๆ เช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากเป็นโรงเรียนขนาดเล็กจะมีข้อจำกัดด้านนักแสดง บางครั้งต้องร่วมแสดงกับโรงเรียนอื่น ๆ เป็นต้น

ปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” สำหรับเยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลและแนวคิดจากการสัมภาษณ์ สรุปได้ว่า ปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” สำหรับเยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีหลากหลายประเด็น ดังนี้ 1) การขาดแคลนบุคลากรเฉพาะทาง โดยเฉพาะด้านการแสดงโขน ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญา 1, วันที่ 13 กรกฎาคม 2566) “การแสดงโขนนั้น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่เรียนมา เช่น ครูนาฏศิลป์ที่จบโขนมาโดยตรงเลย ไม่งั้นก็ไม่สามารถทำได้” 2) การแสดงโขนมีค่าใช้จ่ายสูง ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญา 2, วันที่ 11 ตุลาคม 2566) “เครื่องแต่งกายโขนนั้น มีราคาที่สูงมาก ต้องอาศัยงบประมาณที่สูง ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ไม่ค่อยส่งเสริมเพราะต้องใช้เงินสนับสนุนจำนวนมากต่อการจัดแสดงในแต่ละครั้ง ในการที่จะไปประกวดแต่ละครั้ง ค่าใช้จ่ายเยอะ” 3) โขนถูกสร้างให้เข้าถึงยาก ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูโขน 2, วันที่ 30 มิถุนายน 2566) “ความรู้สึกของคนทั่วไปไม่มีความน่ากลัว ครูผู้สอนมีอิทธิพลต่อความเชื่อ เครื่องเรื่องพิธีกรรมสร้างให้โขนดูลึกลับ คักคิลีลี้ มีความน่ากลัว ทำให้เด็กเข้าถึงยาก และเกิดความกลัว การเรียนโขน คนสอนบางทีก็เครื่องเรื่องพิธีกรรม ทำให้ดูลึกลับมีความน่ากลัว ทำให้เข้าถึงยาก เด็กเลยกลัว จะจับหัวโขนก็ไม่ได้ เพราะเป็นลี้ลี้คักคิลีลี้...” 4) ปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์โขน ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญา 1, วันที่ 13 กรกฎาคม 2566) “ผู้บริหาร หรือครูผู้สอน ที่รับผิดชอบเรื่องโขนในโรงเรียน เกษียณอายุราชการ หรือโยกย้าย ส่งผลต่อการสานต่องานและกิจกรรมด้านโขนในโรงเรียน นอกจากนี้ โขนในโรงเรียนส่วนใหญ่จะเน้นที่การแสดงโขน ดังนั้นความรู้ความเข้าใจจะเป็นคนเฉพาะกลุ่มที่ได้รับ การฝึกปฏิบัติ และการฝึกซ้อมด้านการแสดงนั้นค่อนข้างหนัก ต้องมีวินัยและความอดทนสูงมาก” เป็นต้น

3. แนวทางการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” สำหรับเด็กและเยาวชน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การอนุรักษ์และสืบสานการแสดงโขน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำหรับเด็กและเยาวชนนั้น มีหลายวิธีการที่น่าสนใจ โดยผู้ทรงคุณวุฒิให้แนวคิดจากการสัมภาษณ์ สรุปดังนี้

3.1 การออกแบบบูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน คือ 1. ควรบรรจุวิชาโขนเป็นวิชาเลือก หรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ และซึมซับตั้งแต่ฐานราก 2. ควรมีการจัดกิจกรรมค่ายโขนสำหรับเยาวชนในช่วงปิดภาคเรียน โดยเชิญวิทยากร ครูภูมิปัญญา หรือครูผู้ชำนาญการมาถ่ายทอดความรู้และฝึกปฏิบัติการแสดงโขนแก่เด็กและเยาวชน และ 3. สอดแทรกบูรณาการเนื้อหาโขนในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ ให้โขนเป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน สอดแทรกให้เป็นเรื่องง่าย และสามารถเข้าถึงได้ ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญา 2, วันที่ 11 ตุลาคม 2566) เช่น “...เราต้องบูรณาการโขนเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ หรืออาจเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร มีการเชิญครูภูมิปัญญา วิทยากรในพื้นที่มาถ่ายทอดความรู้สลับปรับเปลี่ยนไป...” (สัมภาษณ์ครูโขน 2, วันที่ 30 มิถุนายน 2566) เช่น “...ครูผู้สอนเองต้องทำให้โขนเป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ทำให้เป็นเรื่องง่าย และเด็กทุกคนสามารถเข้าถึงได้...”

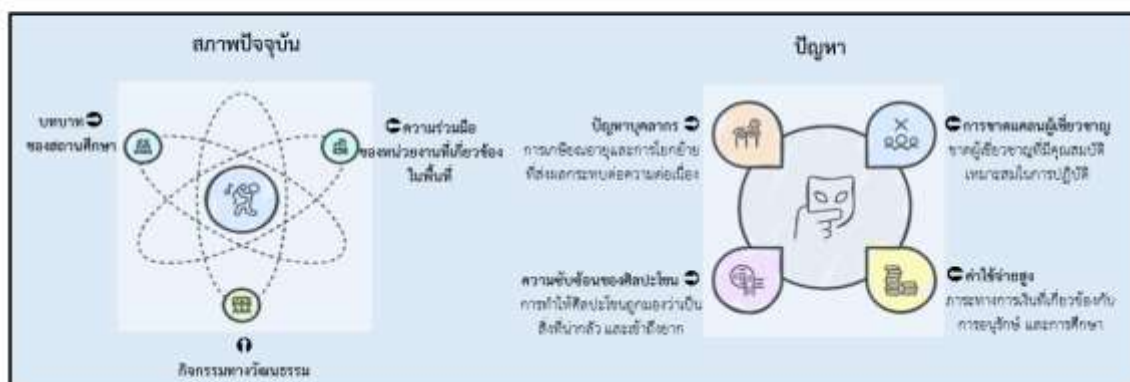
3.2 การจัดตั้งชมรม ชุมนุม หรือค่ายโขนในโรงเรียน ดังคำสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญา 2, วันที่ 11 ตุลาคม 2566) เช่น “โรงเรียนต่าง ๆ ควรส่งเสริมจัดตั้งชมรมหรือค่ายโขนเยาวชน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกปฏิบัติโขนอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการจัดการแสดงโขนโดยเด็กและเยาวชนในงานประเพณีหรือเทศกาลสำคัญของโรงเรียน หรือหน่วยงานระดับจังหวัด เพื่อเผยแพร่และกระตุ้นให้เกิดความสนใจในโขน...”

3.3 จัดทำแหล่งเรียนรู้ หรือสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับโขน เช่น จัดทำสื่อการเรียนรู้โขนในรูปแบบสื่อดิจิทัล และมัลติมีเดียที่น่าสนใจ เพื่อดึงดูดเด็กและเยาวชนให้เข้ามาศึกษาโขน

3.4 การสนับสนุนจากผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ โดยโรงเรียนควรเชิญชวนผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ให้มีส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์โขนสำหรับเด็กและเยาวชน โดยการดำเนินการอย่างจริงจัง และต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ จะช่วยสร้างความตระหนักรู้และสืบทอดศิลปะโขนไปสู่เด็กและเยาวชนรุ่นต่อไป

ผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการอนุรักษ์สืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สรุปดังภาพที่ 2

สภาพปัจจุบัน ปัญหา ของการอนุรักษ์สืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แนวทางการอนุรักษ์สืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน

ภาพที่ 2 สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการอนุรักษ์สืบทอด “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4. อภิปรายผล

4.1 สภาพปัจจุบัน ปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟู เกี่ยวกับ “โขน” ในมิติต่าง ๆ โดยจัดกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรม ผ่านเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ เครือข่าย สถาบันการศึกษา ร่วมมือกันส่งเสริม อนุรักษ์ และร่วมสืบสาน และมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับในปัจจุบันมีหน่วยงานสำคัญ คือ กรมศิลปากร ที่ทำหน้าที่หลักในการฝึกหัดและจัดแสดงโขนในโอกาสสำคัญ และมีสถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ ทำหน้าที่ในการฝึกหัด ส่งเสริมให้เยาวชน ผู้สนใจ มีส่วนร่วมในการสืบทอดศิลปการแสดงนี้ไว้ (ศิริลักษณ์ บัตรประโคน, 2558) นอกจากนี้ ปัจจุบันปัญหาของการอนุรักษ์ สืบสาน “โขน” สำหรับเยาวชนในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา อาทิ (1) การขาดแคลนบุคลากรเฉพาะทาง (2) มีค่าใช้จ่ายสูง (3) โขนถูกสร้างให้เข้าถึงยาก มีความ น่ากลัว (4) ปัญหาอื่น ๆ เช่น ผู้บริหาร หรือครูผู้สอน ที่รับผิดชอบเรื่องโขนในโรงเรียน เกษียณอายุราชการ หรือโยกย้าย ทั้งนี้ผลการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขนของ อุษาภรณ์ บุญเรือง และคณะ (2562) ชี้ให้เห็นว่า การแสดงบางประการอาจไม่ได้มีโอกาสได้เห็นได้ชมอีกแล้วในอนาคต หรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงไปมากจากสิ่งดั้งเดิม ดังนั้น หากมีการบันทึกจัดเก็บในขณะนี้ จะมีประโยชน์ต่อการศึกษา ตัวอย่างเช่น การแสดงโขนสด ควรทำการฟื้นฟู หรือสืบทอด ไว้ในฐานะภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ นอกจากนี้ กรินทร์ กรินทสุทร (2558) ได้ทำการศึกษาปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการและความหลากหลายของโขน (ทศวรรษที่ 2480 ถึงปัจจุบัน) จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่า การสืบทอดโขนสดนั้นเป็นไปได้ยากและมีที่ทว่าอาจจะสูญสิ้นไปอย่างรวดเร็ว ควรจะมีการรวบรวม บันทึก รูปแบบการ แสดง แนวคิด บริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องไว้ในสื่อต่าง ๆ ก่อนที่จะสูญหายไป เพื่อที่จะใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาหรือนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต

4.2 แนวทางการอนุรักษ์ และสืบสาน “โขน” ในกลุ่มเด็กและเยาวชน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ควรดำเนินการดังนี้

(1) ออกแบบบูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน (2) จัดตั้งชมรม ชุมนุม หรือค่ายโขนในโรงเรียน (3) จัดทำแหล่งเรียนรู้ หรือสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับโขน (4) การสนับสนุนจากผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2567) ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสำหรับการศึกษาระดับพื้นฐาน ซึ่งการถ่ายทอดและการรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม วิธีการหนึ่งก็คือ “การเชื่อมโยงสู่โรงเรียนและชุมชน” นอกจากนี้ผลการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขนของ อุษากรณ์ บุญเรือง และคณะ (2562) สรุปได้ 3 แนวทาง ดังนี้ แนวทางที่ 1 งานศิลปวัฒนธรรมทั้งด้านนาฏดุริยางค์ และช่างศิลป์ ได้รับการอุปถัมภ์อยู่ภายใต้พระบารมีพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แนวทางที่ 2 การเผยแพร่ทำให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขนทั้งในและต่างประเทศ และแนวทางที่ 3 การจัดการเรียนการสอนทำให้เกิดการอนุรักษ์สืบทอดการแสดงโขนโดยครูอาจารย์ ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับนาฏศิลป์ ดนตรี คีตศิลป์ และช่างศิลป์ ไปสู่นักเรียน นักศึกษา ให้เป็นผู้อนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขน โดยการส่งเสริมและรักษาจำเป็นจะต้องมีการสานต่อจากเยาวชน ซึ่งต้องมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาของตนเอง โดยเฉพาะในโรงเรียนที่ครูผู้สอนจะมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นและชักนำเยาวชนให้รู้จักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเองและที่อื่นๆ จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ดังนั้นควรมีการสร้างสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น โรงเรียนมีการเชิญผู้รู้ในระดับชุมชนท้องถิ่นมาสาธิต เล่าเรื่องราวแบ่งปันประสบการณ์ และทักษะให้นักเรียนได้รับรู้เพื่อรักษาและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม นักเรียนได้มีจิตสำนึกในอัตลักษณ์และความภูมิใจต่อตนเอง และเสริมสร้างโลกทัศน์และพฤติกรรมเชิงบวกด้วย นอกจากนี้การให้ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้ด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะเกิดผลต่ออย่างยั่งยืนหากนำมาบูรณาการกับกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน ซึ่งการบูรณาการเรียนรู้อบรมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน ทำให้เกิดการปฏิบัติความรู้และทักษะในอดีตสืบสานคุณนุ่ปัจจุบัน นักเรียนจะได้เรียนรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งที่โรงเรียนหรือที่อื่น ๆ ทำให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าในกลุ่มเยาวชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2567 อ้างถึงใน UNESCO, 2023) สอดคล้องกับงานวิจัยของ ใบบุญ แยมยิ้ม (2565) พบว่า การส่งเสริมโขนในเด็กและเยาวชนสามารถทำได้โดยการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมโขนในชุมชนร่วมกับคณะครูฝึกโขนที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการแสดงจริง ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้นี้จะมีส่วนร่วมนี้จะช่วยสร้างแรงจูงใจและต่อยอดความรู้สู่ระดับที่สูงยิ่งขึ้น การฝึกซ้อมและแสดงจริงยังช่วยส่งเสริมคุณลักษณะด้านระเบียบวินัย ความอดทน และความภาคภูมิใจในความเป็นไทยอีกด้วย ทั้งนี้ ธนินท์รัฐ กลุขฉันทะทิ ศิริวิศาลสุวรรณ (2559) ได้ศึกษาการถ่ายทอดการสอนโขนจากรุ่นสู่รุ่นของนักเรียน พบว่า ปัจจัยหลักที่ส่งเสริมการเรียนโขน คือ การได้รับโอกาสที่ดีจากบุคคลต่าง ๆ การสืบทอดนาฏศิลป์ไทยให้คงอยู่สืบต่อไป และการเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับรุ่นน้อง 3) แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาสำหรับนักเรียนโขน คือ การต่อยอดองค์ความรู้เดิมสู่องค์ความรู้ใหม่ การพัฒนาบุคลากรผู้รับผิดชอบกิจกรรม และการได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน การได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนกล่าวคือ ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ครอบครัวควรเปิดใจสนับสนุนนักเรียนโขนโดยเฉพาะผู้ปกครองมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งยวดในการเป็นแรงผลักดันให้นักเรียนประสบความสำเร็จจากการแสดงโขนในแต่ละครั้ง ชุมชนควรให้ความช่วยเหลือในเรื่องการสนับสนุนนักเรียนโขนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมประเพณีไทย โรงเรียนควรมีงบประมาณโครงการสนับสนุนเรื่องเครื่องแต่งกายโขนเพราะราคาค่อนข้างสูงมากเพราะนักเรียนส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรมีบทบาทในการสนับสนุนและพัฒนานักเรียนโขน ให้เกิดความบันเทิง และความสนุกสนานกับการเรียนในศาสตร์แห่งความรู้ทั้งมวลของนาฏศิลป์ไทย เพื่อให้เกิดการซึมซับและเข้าใจยิ่งขึ้น พร้อมทั้งให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนที่จะนำไปสู่การสืบสานนาฏศิลป์ไทยอย่างเหมาะสม

5. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มจากการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ อาทิ กระทรวงวัฒนธรรมของจังหวัด มหาวิทยาลัยวิทยาลัยในจังหวัด และโรงเรียนในจังหวัด เช่น โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) โรงเรียนเอกชน ในการกำกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) หรือโรงเรียนสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดกิจกรรมและเทศกาลโขนที่น่าสนใจ อันจะช่วยกระตุ้นความสนใจของเยาวชน นอกจากนี้ ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพครูภูมิปัญญาและผู้เชี่ยวชาญด้านโขน พร้อมทั้งสนับสนุนการสร้างแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย ให้โขนเป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน สอดแทรกให้เป็นเรื่องง่าย และสามารถเข้าถึงได้ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น และความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นของเด็กและเยาวชน ตั้งแต่ระดับปฐมวัย ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา หรือระดับที่สูงขึ้น
2. การบูรณาการโขนเข้าสู่ระบบการศึกษาเป็นกลยุทธ์สำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอด โดยสถานศึกษาสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ อาทิ การบรรจุโขนเป็นวิชาเลือกหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การจัดค่ายโขนในช่วงปิดภาคเรียน และการสอดแทรกเนื้อหาโขนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้โขนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน
3. การใช้สื่อดิจิทัลและมัลติมีเดียก็เป็นอีกช่องทางที่น่าสนใจ สามารถสร้างวิดีโอการเรียนรู้ พัฒนาแอปพลิเคชันหรือออกแบบสื่อปฏิสัมพันธ์ที่เข้าถึงง่ายและน่าสนใจสำหรับเยาวชน
4. เพื่อให้การอนุรักษ์และสืบทอดโขนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ควรดำเนินการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับความสนใจและความเข้าใจของเยาวชนที่มีต่อโขน เพื่อนำผลมาปรับวิธีการถ่ายทอดให้เหมาะสม รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่บูรณาการโขนในรายวิชาต่าง ๆ หรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยบูรณาการร่วมกับโรงเรียน ผู้สอนในการออกแบบหลักสูตร
5. ควรมุ่งเน้นการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมสื่อการเรียนรู้โขนในรูปแบบดิจิทัลและมัลติมีเดีย เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ที่เข้าถึงง่าย สะดวก และน่าสนใจสำหรับเด็กและเยาวชน อันจะช่วยส่งเสริมให้โขนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตและสามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน

6. เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2563). *เอกสารโขน*. <https://www.finearts.go.th/storage/contents/2020/07/file/KWvBJWArmGhMADFCL1TwVimYp37dVoaRqKObSVYR.pdf>
- กรินทร์ กรินทสุทธ. (2558). *ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ และความหลากหลายของโขน (ทศวรรษที่ 2480 ถึงปัจจุบัน)* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ใจบุญ แยมยิ้ม. (2565). การจัดการแสดงโขนสดเด็กคณะครูวิถีมลฑลแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนา ศิลปะการแสดงเชิงพาณิชย์. *วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม* นิต้า, 2(1), 44–52.
- ธนิษฐ์รัฐ กฤษณ์นันท์ ศิริวิศาลสุวรรณ (2559). โขนวิจิตรนาฏศิลป์ชั้นสูง: กรณีศึกษาการถ่ายทอดการสอนโขนจากรุ่นสู่รุ่นของนักเรียนโขนโรงเรียนมหาภาพระจาดทองอุบลรัตน์ จังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 17(2), 104–112.
- ศิริลักษณ์ บัตรประโคน. (2558). วิถีโขน: การสืบทอดและกลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนของไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 4(1), 89–107.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2567). *แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน*.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*.

- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2567). *กิจกรรมวัฒนธรรมวินิต*. <https://ayutthaya.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/239996>
- อมรา กล้าเจริญ, สวภา เวชสุรักษ์, นพรัตน์ หวังโนธรรม, กัญญา ทองมัน, ไพฑูรย์ เข้มแข็ง, ทองลั่น บุญยิ่ง, กฤตพชรพร ทองณอม, และธิดารัตน์ ภูมิวัฒนะ. (2557). *โขน: โครงการวิจัย. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม*.
- อมรา กล้าเจริญ และคณะ. (2561). *โขน. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 20(1), 215-228.
- อินทิรา พงษ์นาค. (2566). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้โขนที่ส่งเสริมทักษะการบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์]*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อุษารณ บุญเรือง, สุมาลี ไชยสุภารากุล, และปิยพร ทำจิ้น. (2562). *แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขน. วารสารเซนต์จอห์น*, 22(31), 70-86.
- Dimitropoulos, K., Tsalakanidou, F., Nikolopoulos, S., Kompatsiaris, I., Grammalidis, N., & Manitsaris, S. (2018). A multimodal approach for the safeguarding and transmission of intangible cultural heritage: The case of i-Treasures. *IEEE Intelligent Systems*, 33(6), 3-16. <http://ieeexplore.ieee.org/document/8255779/>
- Tourism Authority of Thailand. (2022). *'Khon' - the beautiful and mesmerising masked dance drama of Thailand*. <https://www.tatnews.org/2022/09/khon-the-beautiful-and-mesmerising-masked-dance-drama-of-thailand/>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2024). *Khon, masked dance drama in Thailand*. <https://ich.unesco.org/en/RL/khon-masked-dance-drama-in-thailand-01385>